

3. Современные средства оценивания результатов обучения / В. И. Звонников, М. Б. Челышкова. — М. : Издательский центр «Академия», 2007. — 224 с.
4. Зимняя И. А. Педагогическая психология: [учебник для вузов] / Зимняя И. А. — М. : Логос, 1999. — 384 с.
5. Коваленко О. Е. Методичні основи технології навчання / Коваленко О. Е. — Х. : Основа, 1996. — 328 с.
6. Общая психодиагностика / [Аванесов В. С., Бабина В. С., Борисова Е. М. и др.] : под ред. А. Л. Бодалева, В. В. Столина. — М. : Издательство МГУ, 1987. — 194 с.
7. Одерий Л. П. Основы системы контроля качества обучения / Одерий Л. П. — К. : ІСДО, 1995. — 131 с.
8. Подласый И. П. Педагогика. Новый курс: [учебник для студ. пед. вузов] : в 2 кн. / Подласый И. П. — М. : Гумани. изд. Центр ВЛАДОС, 1999. — — Кн. 1: Общие основы. Процесс обучения. — 1999. — 576 с.
9. Хриков Є. М. Управління навчальним закладом: [навч. посіб.] / Хриков Є. М. — К. : Знання, 2006. — 365 с.

The problem of control of educational-cognitive activity of students is examined in the article. Certainly control place in the control system by this activity. Selected main constituents of control of knowledges. In the conditions of introduction of competence approach to the studies the basic requirements are offered to the control of knowledges.

Key words: control, reverse connection, self-control, management by educational-cognitive activity of students.

УДК: 377.92

Орехова Л.І.

ПРИНЦИПИ ПОБУДОВИ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ В СИСТЕМІ ПОГЛЯДІВ ІВАНА ОГІЄНКА

У статті доведено актуальність поглядів ученого щодо принципів побудови навчально-виховного процесу, системи принципів, на яких повинен базуватися навчально-виховний процес з рідної мови, вимог до змісту навчання, підручників, проведення уроків з рідної мови.

Ключові слова: зміст освіти, уроки з рідної мови, навчально-виховний процес, принципи побудови, вимоги до підручників.

Докладний аналіз лінгводидактичного спадку І.Огієнка допомагає визначити розуміння змісту освіти, принципів побудови навчально-виховного процесу з рідної мови, конкретних методів та прийомів навчання. Багата та різноманітна творча спадщина Івана Івановича Огієнка неодноразово ставала об'єктом уваги науковців України та зарубіжних країн. Напрямами досліджень спадщини вченого стали: науково-педагогічний (Алексюк А., Біла О., Болтівець С., Гривнак О., Ляхоцька Л., Майборода В., Марушкевич А., Ничкало Н., Опанасюк Г., Роняк Т.); видавничий і редакторський (Ківшар Т., Погребенник Ф., Тимошик М.); літературознавчий (Мацько В., Мишанич О., Сохацька Є.). Однак, незважаючи на досить широкий спектр досліджень різноманітних аспектів спадщини Івана Огієнка, недостатньо вивчено, на наш погляд, ефективність упровадження лінгводидактичних ідей ученого щодо навчального процесу з рідної мови.

Лінгводидактичний спадок ученого відповідав тій рідномовній політиці в освіті, яку він широко пропагував і впроваджував у життя. Усвідомлення того, що навчальний процес не може бути ефективним, якщо не має адекватного методичного

забезпечення, спонукало Івана Огієнка до написання власних підручників та навчальних посібників. Зауважимо, що лише в 1918-1923 р.р. учений зумів написати понад тридцять лінгводидактичних праць. З-поміж них: “Українська граматики: підручник для 1-го року навчання в народних школах та для початкового класу шкіл середніх”, “Українська мова: Бібліографічний покажчик до вивчення української мови”, “Вчимося рідної мови”, “Курс українського язика”, “Українська граматики: Підручник для 2-го і 3-го року навчання”, “Короткий курс української мови”, “Наглядна таблиця милозвучності української мови”, “Наглядна таблиця українського правопису” та багато інших.

На думку Івана Огієнка, зміст освіти і виховання тільки тоді буде успішним і спроможним творчо розкрити та розвинути індивідуальні здібності учнів, їхні інтелектуальні можливості і нахили, коли він співзвучний з багатоміровою культурою рідного народу. Він пише, що віра й культура перетворюють народ на свідому націю, що глибші й більші вони, то національно свідоміший народ. Означене вимагає ефективного використання етнопедагогічних матеріалів. Так, зокрема в підручнику “Рідне писання” [10] І.Огієнка вміщує такий лінгвокраїнознавчий матеріал: “Тарас Шевченко” (С.7), “Колядка” (С.10-11), “Про Котляревського” (С.14), “Панько Куліш” (С.58), “Мелетій Смотрицький” (С.60), “Давнє українське письменство” (С.61), “Про старе українське письмо” (С.64), “Памва Беринда” (С.69), “Лаврін Зизаній” (С.88), “Українці на Москві” (С.92), “Про слов’янські букви” (С.105), “Слов’янські цифри” (С.106-107), “Зразки слов’янського письма” (С.111).

Простежити погляди професора-мовознавця щодо використання в навчально-виховному процесі матеріалів про Україну, її природні багатства, національних героїв, поступ української нації, етнографічні особливості допомагають праці “Дохристиянські вірування українського народу” [4], “Навчаймо дітей своїх української мови” [6], “Книга нашого буття на чужині” [5]. Вчений закликає прищеплювати учням любов до народного слова шляхом усіх видів і жанрів українського фольклору (казок, оповідань, пісень, прислів’їв, приказок, загадок, скоромовок) і творів художньої літератури. З.Тіменник вказує, що засобами фольклорного матеріалу, який доречно включався Іваном Огієнком до підручників, досягалось мимовільне навчання і виховання [12, с. 153]. Послугувався фольклорним матеріалом учений і у своїх мовознавчих дослідженнях, ілюструючи ним найрізноманітніші лексико-граматичні мовні явища, особливо ті, які вийшли з активного мовленнєвого вжитку (прийменникові синтаксичні одиниці, архаїчну дієслівну форму минулого часу – аорист, частки і т. ін.). Чимало фольклорного матеріалу подано в дослідженнях, наприклад, складні, коли йдеться про так звану “потрійну присудковість” [9, с. 194].

Значну увагу у своїх дидактичних дослідженнях учений-педагог приділяв пошуку оптимальних принципів навчання. Визначаючи підвалини, на яких повинен засновуватися процес вивчення рідної мови, І.Огієнка насамперед указував на принцип науковості. Граматики, як зазначав учений у дослідженні “Рідна мова в українській школі”, “повинна будуватися тільки на науці, на непохитних наукових законах” [7, с. 13]. Обмірковуючи організацію лінгвістичного курсу в початковій школі, вчений зауважував: “від самого початку не відступаємо від загальної засади: наші виклади мусять бути науковими у своїй істоті, але для дітей приступними в формі” [8, с. 536].

Іван Огієнка був глибоко переконаний у тому, що доступність навчання створює необхідні психолого-педагогічні умови для хорошого настрою учнів, стимулює глибоке мислення, активізує пізнавальний пошук. Отже, навчально-виховний процес з рідного мовлення повинен будуватися з урахуванням принципу оптимального ступеня складності. Оскільки, за словами педагога, доступність навчання є необхідною умовою свідомого вивчення мови, вважаємо за доцільне відзначити, що педагог виступав

проти механічного заучування, підкреслюючи, що “ні в якому разі не можна завчати догматично того, чого не розумієш” [7, с.11], він рекомендував учителеві привчати учнів свідомо ставитися до всіх мовних питань, оскільки “свідомість ця їм завше знадобиться”. Відтак, на думку професора Огієнка, свідомість є обов’язковим принципом вивчення рідної мови.

Історизм у навчанні рідної мови – один з провідних лінгводидактичних принципів Івана Огієнка. На думку вченого, все, чого навчають в українській граматиці і мові загалом, повинно бути перейнято історичним поглядом. Граматика повинна дати повний, яскравий малюнок життя мови, змалювати мову від її початку аж до нашого часу. Завдання вчителя І.Огієнка вбачав у при звичаюванні дітей до аналізу мовного матеріалу. Вчитель, за словами І.Огієнка, повинен “повсякчасно ворушити їхню думку і завжди наводити на гадку, що в житті мови немає нічого випадкового” [7, с.11].

Чільне місце в лінгводидактиці Огієнка належить принципам систематичності навчання та послідовності у подачі матеріалу. Внаслідок систематичного оволодіння новим матеріалом та вироблення практичних навичок оперувати ним, в учнів з’являється потяг до навчання, бажання поповнювати знання. У викладі матеріалу, за І.Огієнком, необхідно підтримувати зв’язок попереднього з наступним, встановлювати логічні зв’язки між його частинами, постійно подавати матеріал та завдання “для повторення”.

Міцність знань забезпечується глибоким розумінням нового матеріалу, яскравістю вражень, одержаних учнями при його поясненні, комплексом завдань на повторення, адекватною організацією уроків, достатньою кількістю практичних завдань, виконанням самостійної та домашньої роботи. Вдало дібраний підручник, поєднання різноманітних видів робіт, яскрава особистість учителя, здатного сконцентрувати увагу учнів, свідоме засвоєння знань, а також така форма викладу, що “легко подається й для шкільного заучування” – чинники, що визначають Огієнкове бачення забезпечення принципу міцності знань. Ефективність освітнього процесу з мови залежить також від глибокого індивідуального підходу, урізноманітнення та диференціації завдань для кожного учня. У практичних порадах учителю (див. “Звернення до вчителя” в “Українській граматиці”) знаходимо рекомендацію І.Огієнка давати посилені завдання тим дітям, які “не можуть одразу запам’ятати”. У підручниках вченого знаходимо вправи з посиленою і частково посиленою складністю. Окрім цього, зауважував педагог, необхідно враховувати індивідуально-психологічні особливості учня, його спостережливість, пам’ять, працездатність, волю тощо.

Зважаючи на емоційність, як одну з етнопсихологічних характеристик української дитини і провідну ознаку української літературної мови, вчений наголошував на обов’язковості врахування принципу емоційності навчання та застосуванні широкого спектру педагогічно-емоційних стимулів, що викликають позитивні мотиви діяльності. Емоційний стиль викладу дає змогу забезпечити мовний розвиток учня на основі “єдності його душі, розуму й серця” [11, с. 9]. Саме в такому випадку максимально мобілізується увага учня, його пам’ять і мислення. Це створює необхідне підґрунтя для паралельного розвитку мовлення і мислення дитини, що, на думку вченого, є обов’язковою умовою ефективного навчання мови.

Особливості української мови зумовили визначення ще одного педагогічного принципу – простоти та ясності викладу навчального матеріалу. Професор Огієнко, виходячи з того, що існують два способи мислення “народний, популярний і інтелігентський, доступний не для багатьох” [11, с. 71-72], зауважував, що навчання, яке ґрунтується на наукових підвалинах, повинно бути простим і ясным. Стиль викладу, форми навчальної діяльності повинні бути зрозумілими. Відтак, учні при звичаюватимуться до ясності, чіткості і простоти викладу власних думок, міркувань, тверджень.

Широке застосування адекватно дібраного дидактичного матеріалу, в тому числі й фольклорного, який сприяє засвоєнню не лише теоретичних положень і правил з мови, а й народних чеснот, шляхетних традицій і норм християнської моралі, забезпечує духовне, моральне, національне, громадське виховання дитини. Саме на цьому ґрунтується один із важливих принципів лінгводидактики Івана Огієнка – принцип виховуючого навчання. Основним виховним завданням при вивченні рідної мови, на думку вченого, повинно стати прищеплення любові до неї: “кохати таку мову повинно повним серцем, а вчити її – всіма силами!”. Цій меті служить використання на уроках яскравих і влучних народних прислів’їв, приказок, вивчення малих фольклорних жанрів (колядок, пісень, поезій), правильне, виразне читання художніх творів, інсценізація, декламація. Все це, у свою чергу, сприяє розвитку естетичних смаків, розвиває відчуття мови, призвичаює поважати народ – творця цієї мови та красне письменство – майстрів слова. Все це, зрештою, сприяє підняттю статусу рідної мови.

Учений розглядає народ і мову як єдине неподільне ціле, вбачаючи у стані літературної мови ступінь культурного розвитку народу. В цьому полягає, за І.Огієнком, принцип культуровідповідності. Сюди він відносить дотримання лексичних, граматичних, стилістичних норм української літературної мови, правил орфоєпії тощо.

Номенклатура принципів, на яких базується навчання мови в лінгводидактичній спадщині І.Огієнка, переконує у різнобічності підходів ученого до побудови навчально-виховного процесу. Методика І.Огієнка будується так, щоб охопити всі істотні зв’язки, які існують між мовою як лінгвістичною системою, відбитком етнокультурологічного світогляду народу творця та носія мови, дитини як суб’єкта навчання.

Прикладний характер лінгводидактичного доробку професора Огієнка визначається його конкретними спробами визначити структуру шкільного лінгвістичного курсу. Невдоволеність чинними в ті часи програмами школи з української мови неодноразово змушувала вченого висловити міркування з приводу визначення такого змісту навчання, що був би адекватним тогочасним науковим вимогам мовознавства [див.: 7; 8].

Найпершою вимогою І.Огієнка до програми курсу була її повнота або закінченість. Він вважав, що хвилюю тогочасних програм була їх обмеженість і зведення до правопису та “початкової граматики”.

Навчання рідної мови, за професором І.Огієнком, мусить бути концентричним “цебто кожен раз подається предмет у можливо закінченій цілості, але дедалі цілість ця, її зміст усе ширшає” [8, с. 536].

Педагогічний доробок Івана Огієнка відзначається багатоаспектністю, увагою до всіх важливих чинників навчально-виховного процесу. Зупинимось на тих, що є пріоритетними в лінгводидактиці вченого. Іваном Огієнком розроблені і науково обґрунтовані вимоги до уроку з рідної мови. Їх визначення впливає із системи навчальних принципів і охоплює такі положення: кожен урок повинен мати чітко визначену мету, яка спрямовує діяльність учнів у конкретному напрямку; для полегшення сприймання матеріалу, а також з метою активізації мовлення учнів, необхідно записувати на дошці не лише тему уроку, а й план, а в кінці – висновок; велика увага на уроці повинна приділятися практичній роботі з підручником і над вправами; кожен урок повинен оснащуватися відповідним наочним та ілюстративним матеріалом (навчальними таблицями, малюнками предметів, сюжетними ілюстраціями, зображеннями рухів, мовотворчих органів тощо); роботу на уроці організовувати індивідуально, підтримувати слабких у навчанні учнів; основна робота щодо оволодіння новим матеріалом і його закріпленням повинна здійснюватися на уроці, учні не повинні обтяжуватися надлишковим домашнім завданням. Структура уроку передбачає першочерговий виклад теоретичного матеріалу з подальшим аналізом його учнями.

Метою Івана Огієнка у справі укладання підручників було створення такої книжки, яка була б “більше до читання дітям та до практичної їм роботи по вивченню рідної мови і щоб у ній дітям було якнайменше завчати” [2; форзац]. Зміст і структура підручника повинні відображати функції навчального предмета в освітній системі; його значення для розвитку учня, програмні вимоги до його знань, умінь і навичок. Дослідники наукового доробку професора Огієнка вказують на чітку структуру підручників ученого, виділяють у ній такі компоненти: 1) систематичний навчальний матеріал, представлений у вигляді граматичних, фонетичних, словотворчих відомостей і понять, орфографічних і пунктуаційних правил; 2) матеріал для практичного оцінювання засвоюваного матеріалу, закріплення здобутих попередньо знань (завдання на активізацію діяльності учнів у процесі усвідомлення, узагальнення та систематизації навчального матеріалу; виконання практичних вправ); 3) ілюстративний матеріал (зображувальний та мовний, що охоплював велику кількість прислів'їв, приказок, влучних висловлювань, фрагментів пісень, віршів, уривки текстів українського красного письменства, різні регіональні мовленнєві варіанти й т. ін.); 4) система забезпечення духовної рівноваги учнів (“Молитва перед навчанням”, “Молитва по навчанні”).

З-поміж основних вимог педагога до підручників відзначимо: науковість змісту; сучасну лінгвістичну наповнюваність (використання єдиної мови і термінології); насиченість підручників текстами з відповідним виховним, патріотичним навантаженням, уривками творів красного письменства, інформацією краєзнавчого характеру; відповідність завдань і вправ підручників і навчальних посібників віковим особливостям учнів; наявність у підручниках для початкової школи елементів каліграфії та наголосу в словах; чітке дотримання у зовнішньому оформленні навчальної літератури коректурних та естетичних вимог; першокласне виконання ілюстративного матеріалу; привабливість змісту і форми; чітка структурованість матеріалу, наявність довідкового апарату та деякі інші. Л.Л.Ляхоцькою, дослідницею виховного потенціалу рідної мови у творчій спадщині Івана Огієнка, була виокремлена пропонувана вченим інноваційна методика роботи з підручником [3, с. 9]. Її суть полягає у визначенні завдань для аудиторної та самостійної роботи. Перші передбачають: спостереження мовного явища, умовивід, правила для повторення і самоконтролю, виконання лінгвістичних задач, пошукових завдань. Завдання другої групи містяться в опануванні теоретичного матеріалу; роботі над правописом, консультаціях у носіїв знань літературної мови і т.ін. Така різноманітність підходів до використання підручника забезпечувала самостійність учнів в оволодінні матеріалом та в лінгвістичних спостереженнях, розвиток творчого мислення, розумових здібностей, умінь здійснювати основні мислительно-логічні операції тощо.

Підсумовуючи аналіз лінгводидактичного доробку вченого, відзначимо також актуальність його поглядів щодо навчання різних розділів мовної системи, зокрема морфології, синтаксису, фонетики, лексики й, особливо, епітетів. У навчанні педагогом застосовувалися такі методи, як бесіда, розповідь, пояснення вчителя, прямий діалог, виконання вправ, робота з підручником, використання наочних посібників та деякі інші.

Отже, у лінгводидактичному доробку Івана Огієнка визначено структуру шкільного лінгвістичного курсу, викладено вимоги до змісту навчання, проведення уроків, укладання підручників з рідної мови. Окрім цього, вченим було детерміновано систему принципів, на яких повинен базуватися навчально-виховний процес з рідної мови.

Список використаних джерел

1. Біла О.М. Реалізація «рідномовних обов'язків» Івана Огієнка в позакласній роботі з учнями 5-7 класів. – Дис. канд. пед. наук: 13.00.02 / О.М. Біла. – Одеса, 2002. – 253 с.

2. Которович Т. Життя й діяльність професора, доктора Івана Огієнка (Ювілейна ретросинтеза) / Науковий збірник у 30-річницю наукової праці професора, доктора І.Огієнка. – Варшава : Наклад ювілейного комітету, 1937. – С. 3-6.
3. Ляхощка Л.Л. Виховний потенціал рідної мови в творчій спадщині Івана Огієнка. – Автореф.дис.канд. пед. наук: 13.00.01. – К., 2000. – 22 с.
4. Митрополит Іларіон. Дохристиянські вірування українського народу: Історико-релігійна монографія. – К. : АТ “Обереги”, 1992. – 424 с.
5. Митрополит Іларіон. Книга нашого буття на чужині: Бережимо все своє рідне!: Ідеологічно-історичні нариси./ Іларіон Митрополит. – Вінніпег, Українське наукове богословське товариство, 1956. – 168 с.
6. Митрополит Іларіон. Навчаймо дітей своїх української мови!: Проповіді./ Іларіон Митрополит. – Вінніпег, 1961. – 32 с.
7. Огієнко І. Рідна мова в українській школі. /Іван Огієнко. – К. : вид-во Є.Черепівського, 1917. – 32 с.
8. Огієнко І. Рідна мова в школі. Нариси й замітки. / Іван Огієнко. – Рідна мова. - Число 12(48). - 1936. – С. 529-538.
9. Огієнко І. Складня української мови. Ч. 2: Головні й пояснювальні члени речення. / Іван Огієнко. – Жовква : друкарня ОО Василян, 1938. – 239 с.
10. Огієнко І. Українська граматики. Ч. 2: Основи українського правопису: підручник для 2-го і 3-го року навчання. / Іван Огієнко. – К. : друкарня Є.Черепівського, 1918. – 128 с.
11. Огієнко І. Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу. – К. : Довіра, 1992. – 141 с.
12. Іван Огієнко (Митрополит Іларіон): 1882 – 1972: життєписно-бібліографічний нарис. / З.Тіменник. – Львів: наук. тов-во ім.Т.Шевченка у Львові, 1997. – 227 с.

In the article actuality of looks of scientist is well-proven in relation to principles of construction initial-educate to the process, systems of principles, on which must be based educational-educate process from the mother tongue, requirements to maintenance of studies, textbooks, conducting lesson, from the mother tongue.

Key words: *table of contents of education, lessons from the mother tongue, educational-educate process, principles of construction, requirement, to the textbooks.*

УДК 373.34

Островерхова Н.М.

АКСІОЛОГІЧНИЙ КОМПОНЕНТ ТЕХНОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ КЕРІВНИКА ШКОЛИ

Розкрито сутність аксіологічного компонента технологічної культури керівника школи, умови, параметри, технологію та критерії оцінювання стану його реалізації в управлінській діяльності.

Ключові слова: *технологічна культура управління, аксіологія, компонент, параметр, критерій.*

В умовах стрімкого прогресу та поширення глобалізаційних і цивілізаційних процесів, їхнього впливу на всі сфери суспільного життя, в т. ч. сферу освіти як на одну із його найважливіших складових, загострюється проблема удосконалення культури управління освітою й освітніми закладами. З огляду на культурологічну парадигму особливого значення набуває технологічна культура керівника школи, яка є важливим чинником формування його світогляду, професійної та ціннісної орієнтації. За даними нашого дослідження технологічна культура керівника школи увійшла до групи найбільш